

(əvvəli ötən sayımızda)

Samilər Nimruda Orion ulduz bürcünün təmsilçisi kimi sitayiş edirdilər. Əfsanəyə görə Orion tərəfindən dəvət edilən Zərdüşd atəşdə qeyb olmuş və ilahiləşdirilərək külli babillilər tərəfindən tilsim kimi istifadə olunmuşdur. Babilədə xalqın Nimruda ümumi batil sitayişindən sonradan bir çox Yunan əfsanəsinin qaynağını təşkil etmişdir. (Norris E., 1852, Səh. 229)

Norris İkiçayarasının qədim xalqlarının Zərdüşd haqqındakı əfsanələrindən bəhs edərək yazır: "Biz ilk Zərdüştlə əlaqədar oda sitayiş kultunun necə formalaşdığı haqqındakı rəvayətləri də nəzərdən keçirək. Oda sitayiş və Nimrudla əlaqədar hadisələr nə qədər Babilədə və samilərin İbrahim peyğəmbərin sobası ilə əlaqələndirilsə də, qədim zərdüştlərin oda sitayişin kökü saklarla əlaqələndirəlm. İndi aydınlaşdırmaq görə bu Namri və ya babilli kimdir və onun saklarla etnik əlaqələri nədən ibarətdir". (Norris E. 1852, Səh. 230)

Yunanlıların verdikləri Efiopiya qədim mixi mətnlərində Kusu kimi, kralların da adı Tarku kimi qeyd olunur. Georg Evans Misirin və Kusun kralının Turax olduğunu yazır ki, Turax adı Bibliyada çəkilir və o XXV sülalənin kralıdır. Sennaharib öz annalarında onu Tarku adlandırır və onun adı Assurbanipalın annalarında da dəfələrlə çəkilir. Orda qeyd olunur ki, Tarku Musurun (Misirin) və Kusunun (Efiopiya) kralıdır. (Georg Evans. 1983. Səh. 57)

Evansın dediyində bir həqiqət var. Kassilərin hökmdar ünvanlarından biri Turqu və ya Tarku idi. Turqu və ya Turku həmçinin kassi/kusların əzəmətli tanrısı idi.

Efiopiyalı özələrinə tabe etmiş olan Kassi hakimiyyəti dövründəki dövlət də onların adı ilə Kusu adlanmışdır.

XV FƏSİL.

Ön Asiyanın turanı

Turan adında bir neçə tarixi ərazi mövcud olmuşdur. Tarixin ilk dövrlərində Mərkəzi Asiyadakı Turan adlanan ana yurdları tərk edərək Ön Asiyada məskunlaşan turanlı tayfalar burda Turan adı ilə şəhərlər, yaşayış məskənləri və dövlətlər qurmuşlar.

İkinci dünya savaşından sonra "avropomərkəzlilik" ideologiyasının tarix elmində hakim mövqə tutması nəticəsində Mərkəzi və Ön Asiyada ilkin bəşər mədəniyyətlərinin turanlı öntürklər tərəfindən yaradıldığı haqqında assurologiya və sumerşünaslıq elmlərinin əsasını qoymuş Avropanın görkəmli alimlərinin gəldikləri elmi nəticələri təkzib etmək üçün tarixi gerçək-

daxil olmaqla turanlı tayfaların məskunlaşdıqları Ön Asiya ərazisini İkiçayarası da daxil olmaqla Turan, əhalisini isə turanlılar adlandırırlar.

Sumer, Elam və Kiçik Asiya da daxil olmaqla Ön Asiyanın böyük ərazisində tarixin erkən dövrlərindən etibarən turanlı tayfalar tərəfindən ilkin mədəniyyətin əsası qoyulduqdan sonra ilk öncə samilər və daha gec dövrlərdə isə hind-avropalılar bu əraziyə köçərək məskunlaşmış və tədricən turanlıları bu

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

likləri saxtalaşdıran uydurma tezislər irəli sürülmüşdür. Sumerlərin, kassilərin, qutilərin, xattilərin, hurilərin, urartuların, subarların, midiyalıların etnik mənşə və linqvistik baxımdan türk etnosuna mənsub olmaları haqqındakı elmi gerçəklik gözdən keçirilərək onları hind-avro-

pallı, sami mənşəli, bunlar mümkün olmadıqda isə mücərrəd dravid və ya aloroid kökə bağlamaq yönündə uğursuz tezislər irəli sürülməkdədir.

Ön Asiyanın qədim tarixini araşdıran Avropanın XVIII-XIX əsr tarixçi, assuroloq, arxeoloqları Mesopotamiya, güney və batı Aralıq dənizi, Zaqros dağları və batı Anadolu ərazisini tarixin ilkin çağlarında sami və hind-avropa xalqları tarix sənəsinə qədəm qoymadan öncə turanlı xalqlar tərəfindən məskunlaşdırılmış olduğunu elmi dəlillərlə sübut etmişdilər. Sumerşünaslığın və ya elmdə qəbul olunmuş şəkli ilə assurologiya elminin baniləri olan böyük bilim adamları Rouilson, Oppert, Lenorman, Norris, Hommel, Modtmann, Nibur, Q.Maspero və digərləri Sumer də

ərazidən sıxışdıraraq digər ərazilərə köçlərinə səbəb olmuşlar. Sumer də daxil olmaqla turanlı öntürklərin Ön Asiyada yaratmış olduqları çoxsaylı dövlətlər uzun illər ərzində öncə köçəri vəhşi sami tayfalarının və daha sonra hind-avropalı və iranlı köçmənlərin təcavüzünə qarşı öz varlıqlarını qoruyub saxlamaq uğrunda şiddətli müqavimət və dirəniş göstərmişlər.

Tarixi qaynaqlar Mərkəzi Asiyadan sonra Turan adlanan ikinci bir ölkənin Ön Asiyada mövcud olduğunu qeyd edirlər. Tarixi ədəbiyyatda Assuriya adlandırılan ərazidə tarixin qədim dövründə (samilərin bu ərazini işğal etməsindən öncə) Turan adlı ölkənin mövcud olduğu sübut edilir.

Görkəmli İtalyan arxeoloqu və paleontoloqu Françesko Molon ya-

zır ki, buzluqların əriməsi ilə bəşər tarixinin ilkin çağlarında insanların şimaldan cənuba doğru hərəkəti başlamışdır. Onlar Cənuba doğru hərəkət edərək bir qolu Himalaydan şərqə – Hindistan və Ərəbistanına doğru, digər qolu isə İran üzərindən Qafqaza və daha irəliyə doğru hərəkət edərək həmin əraziləri məskunlaşdırmışlar. Molon Asiyanın böyük qisminin bəşəriyyətin böyük hissəsini təşkil edən Turan irqinə məxsus olduğunu yazır. Buzluq erası sona çatdıqdan sonra ilk olaraq Turan irqi Ural dağları üzərindən batıya və güneybatıya doğru hərəkət edərək Avropaya gəlmişlər.

"Ural-altaylı Turanlıların Mərkəzi Asiyadan ikinci axını Kiçik Asiya üzərindən Babilədə və sonra Duna-

zıldığı haqqında fikirlər irəli sürmüşlər. Görünür ki, bu müqəddəs kitabda kökü sumerlərə bağlı olan Tura və Turya adları manna dili vasitəsilə Avestaya keçmişdir.

J.Oppert yazırdı ki, özlərini "Sumerin və Akkadın hökmdarı" adlandıran Turan kralları öz titullarında Sumer sözünü öndə ifadə edirdilər. Ona görə ki, Sumer sonralar Assuriya adlanan ölkənin turanlı adı idi. İlk zamanlarda kiçik bir ərazidə istifadə olunan sami dilindəki Assuriya adı sonradan genişlənərək turanlı Sumer adını sıxışdırıb onu əvəz etmişdir. Ölkədə Turan dilində yazan Turan hökmdarları öz ölkələrinin adını mənası "əsl ağaların ölkəsi" demək olan Kiçik İdoqramı ilə ifadə edirdilər. Lakin ölkəni ələ keçirən sami hökmdarlar bu adın yerinə sami dilində üç işarədən ibarət A.q.a.de, yəni Akkad adını qəbul etdilər. (Weisbach P.N. 1898)

J. Oppert Mesopotamiyada yeni Turan mədəniyyətinin əsasını qoymuş Sumeri Turan adlandırmaqda haqlıdır. Çünki Tur və Tu-

ran adını istər tanrı adı olaraq, istərsədə bu adın əks olunduğu şəhər, dövlət və ölkə adı olaraq dünyaya bəxş edən turanlı öntürklər olan sumerlərdir.

Ukus-Oğuz adının tanrı və kral adı kimi ilk dəfə Sumerdə yarandığı kimi Turan tanrı, hökmdar və ölkə adı da ilk dəfə Sumerdə yaranmışdır.

Sumerin Sippar şəhərinin və Tufanaqədərk dövrə Sumerin yeddinci kralı tanrısız mənşəyə malik Enme Turan olmuşdur. Onun adının sumer dilində mənası "güclülərin öndəri Turan" deməkdir. Enme tanrısız mənşəyə malik kralların titulu idi və bu titulu bir neçə Sumer kralı da daşımışdır. Enme Turan e.q. 2900-ci ilə qədərki dövrdə 21000 il hakimiyyət sürmüşdür. Turan sözünün mənası tanrının oğlu deməkdir. Sami dilinə tərcümə edilmiş mifdə Turan-ki tanrı tərəfindən göyüzünə qaldırılmışdır. Enme-Turandan sonra hakimiyyətə Ubar-Tutu gəlmişdir. Ubar-Tutu tufanaqədərk dövrün sonuncu Sumer kralı, Sumerin Nuhu adlanan Ziusudranın atası idi. (Pritchard James. 1955)

Tutuk Mərkəzi Asiyanın qədim Türk dövlətlərində geniş yayılmış titul olub əyan və sərkərdələrə verilirdi.

Gaston Maspero türklərin dünyaya yayılması haqqında bəhs edərək yazır ki, Pamir və Altay dağlarının arasında sıxışmış qalmış türklər əfsanəyə görə dəmir dağı əridərək xilas olmuş, onların bir qolu qərbə doğru hərəkət edərək Avropaya yayılmışlar ki, basklar onların son məntəqəsini təşkil edir. Turanlı türklərin böyük kütləsi isə qərbə doğru hərəkət edib sonradan Midiya adlanan İran yaylasının batı hissəsində məskunlaşdılar. Bir neçə turanlı türk tayfası isə daha qərbə gedərək Kiçik Asiya yolunu tutmuş, Atropatenedə və Armaniya məskunlaşmışdılar. Turanlıların bir qolu daha cənuba doğru gedərək Susiananın düzənliklərində, Fərat və Daclənin sahillərində məskunlaşmışdılar. (Gaston Maspero. 1876, Səh. 135)

(ardı gələn sayımızda)